

Султанов Ж.М.

ОРТО МЕКТЕПТЕРДЕ “КЫРГЫЗСТАНДЫН ЭКОНОМИКАЛЫК ЖАНА СОЦИАЛДЫК ГЕОГРАФИЯСЫ” ПРЕДМЕТИН ОКУТУУДА ОКУУ КИТЕПТЕРИН, КАРТАЛАРДЫ ЖАНА КӨРСӨТМӨ КУРАЛДАРДЫ КОЛДОНУУ УСУЛДАРЫ

Султанов Ж.М.

МЕТОДИКА ИСПОЛЬЗОВАНИЯ УЧЕБНИКОВ, КАРТ И НАГЛЯДНЫХ ПОСОБИЙ В ПРЕПОДАВАНИИ ПРЕДМЕТА “ЭКОНОМИЧЕСКАЯ И СОЦИАЛЬНАЯ ГЕОГРАФИЯ КЫРГЫЗСТАНА” В СРЕДНЕЙ ШКОЛЕ

Zh.M. Sultanov

METHODS OF USING TEXTS MAPS AND VISUAL AIDS IN TEACHING THE SUBJECT OF ECONOMIC AND SOCIAL GEOGRAPHY OF KYRGYZSTAN AT SCHOOLS

УДК: 371.3:91

Макалада орто мектептерде Кыргызстандын экономикалык жана социалдык географиясы предметин окутууда окуу китеби менен иштөөнүн негизги ролу каралган. Н.Н.Баранский айткандай, «География карта менен башталып карта менен бүтөт», «Карта - бул географиянын экинчи тили», таанып- билүүнүн негизги куралы. Кыргызстандын экономикалык жана социалдык географиясын окутууда карта менен иштөө – эң негизги максаттардын бири. Көрсөтмө куралдар көбүнчө кол менен жасалат. Алар окутуучунун тажрыйбасы жана изденүүсү аркылуу ишке ашырылат. Окуу китептерин, карталарды жана көрсөтмө куралдарды комплекстүү колдонуу усулдары кеңири чагылдырылган.

Негизги сөздөр: усул, окутуу, карта, китеп, окуучу, сабак жана көрсөтмө куралдар.

В статье рассматривается основная роль работы с учебниками в преподавании предмета экономической и социальной географии Кыргызстана в средней школе. Как отмечал Н.Н.Баранский, “География начинается и закончивается с картой”, “Карта – это второй язык географии”, основной предмет познания. В преподавании экономической и социальной географии работа с картами – одна из основных целей. Наглядные пособия в основном изготавливаются ручным трудом. Они реализуются через опыт и поиска самого преподавателя. Подробно отражена методика комплексного использования учебников, карт и наглядных пособий.

Ключевые слова: метод, обучение, карта, книга, ученик, урок и наглядные пособие.

In this article was shown the main role of using the book of economic and social geography of Kyrgyzstan at the secondary school. N.N. Baranskiy said “Geography starts with maps and ends with map”, “Map is the language of geography, the book of learning”.

Working with the map is the purpose of teaching economic and social Geography of Kyrgyzstan. Visual aids are made by the teachers. Visual aids are realized through the teachers' experience. In this article were shown the ways of complex using the books, maps and visual aids in detail.

Key words: method, teaching, map, text-book, pupil, lesson and visual aids.

Окутуунун негизги каражаты болуп окуу китеби эсептелет: Окуу китеби окуу программасы боюнча окуучулар өздөштүрүүгө тийиш болгон маалыматтарды толук камтыган курал. Ал ар предметтер боюнча түзүлүп, билим берүүчү, текшерүүчү, өз

алдынча билим алуучу функцияларды аткарат. Үй тапшырмаларын аткаруу үчүн гана эмес, класста жаңы материалды өткөн учурда да пайдаланылат. Окуу китеби менен иштөө анын мазмунун түшүнүү, ошондой эле текст, иллюстрациялар, тексттин арасындагы карталар, суроолор жана тапшырмалар менен иш жүргүзүүнүн түрдүү ыкмаларына ээ болууну да камсыздайт.

Окуу китебинин негизги бөлүгү - текст, ошондуктан аны пайдалануунун ыкмаларын карап көрөлү.

Алгачкы сабакта мугалим окуучуларды окуу китебинин аты, автору, анын кыскача мааниси, китептин түзүлүшү, мазмуну менен тааныштырат. Баарынан мурда китепти өздөштүрүүдө географиялык карта менен тыгыз байланыштырып үйрөнүү керек экенин көрсөтүү зарыл. Текст кээ бир учурда картадан алууга мүмкүн болгон билимдердин мазмунун кайталаса, башка бир учурда аны толуктайт [1].

Алгачкы сабактардан тартып мугалим бул байланышты баса көрсөтөт. Мисалы, Кыргызстандын экономикалык-географиялык абалын үйрөнүү учурунда бардык керектүү маалыматтарды окуу китебинде да бар экендигине карабастан картадан алууга болот. Картадан жана тексттен алынган билимдердин бирдей мазмунда экендигин окуучулар сабактын жүрүшүндөгү мисалдарынан улам далилдешет.

Мектепте окуу китебинин дагы бир өзгөчөлүгү бар: көптөгөн окшош темалар боюнча (шаарлары, айыл аймактары, экономикалык-географиялык аймактар ж.б.) материалды баяндоонун болжол менен бирдей ырааттуулугу сакталат. Мындай өзгөчөлүктү адатта мугалим көрсөтөт, окуучулар болсо түрдүү китептерди окуган кезде буга ишенишет.

Окуу китеби төмөнкү шарттарга жооп бериши керек:

а) окуу китебинин мазмуну, билимдин, илимдин жетишкендиктерине туура келиши;

б) окуу материалы окуучулардын акыл-эстик ишмердүүлүгүнүн натыйжасында улам кийинки этапта тереңдеп калыптанышы;

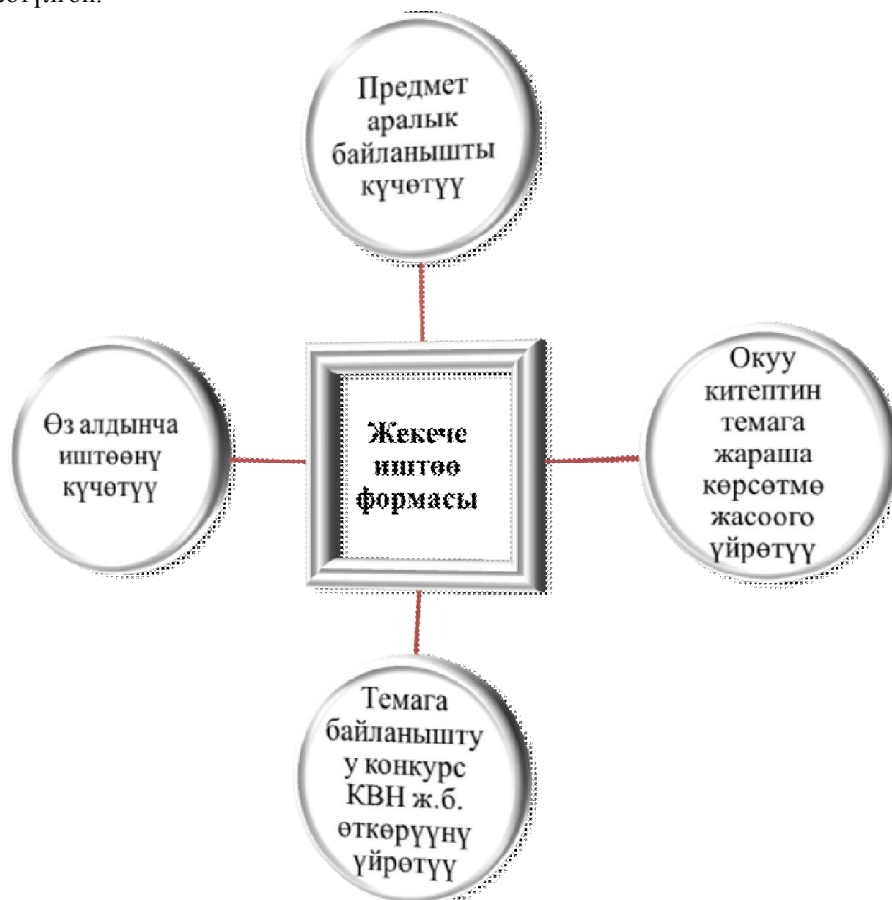
в) өз алдынча даярданууга арналган бөлүгүнүн кызыктуулугу.

Окуу китебинде мындан тышкары төмөнкү усулдук формалар сакталууга тийиш (1-2-сүрөт).

1-сүрөт. Географияны окутууда тайпалык иштөөнүн формалары

Анда программадан сырткары кошумча материалдар да кошулушу мүмкүн. Окуу куралдары мугалимдин көрсөтмөсү боюнча окуу китеби менен катар сунуш кылынат. Айрым предметтер боюнча маселелердин жана көнүгүүлөрдүн, диктанттардын жыйнагы түзүлөт. Окуу материалынын мазмуну жана аларды өздөштүрүүнүн жолдору кошо көрсөтүлгөн.

2-сүрөт. Географияны окутууда окуу китеби менен жекече иштөөнүн формалары

Географиялык адабияттар окуу усулдук куралдардын негизи болуп саналат. Мисалга ала турган болсок, орустун улуу окумуштуусу Н.Н.Баранский айткандай «География карта менен башталып карта менен бүтөт», «Карта - бул географиянын экинчи тили», таанып-билүүнүн негизги куралы. Кыргызстандын экономикалык жана социалдык географиясын окутууда карта менен иштөө – эң негизги максаттардын бири. Максат окуучуларга картаны түшүндүрүү жана картаны окууга үйрөтүү. Картаны түшүнүү демек картографиялык билимдерге ээ болуу дегенди түшүндүрөт.

Картаны окуу - бул тематикалык карталарга карата шарттуу белгилердин негизинде мамлекеттердин экономикалык, социалдык жана географиялык өзгөчөлүктөрүн, ар кандай жаратылыш кубулуштары менен адамзат коомчулугунун жайгашышын жана өз-ара байланышын окууну үйрөнүү болуп эсептелет [2].

Карта географиялык билимдерге бай булак болуп саналат. Ошондуктан картаны окуу – географияны окутуудагы эң маанилүү усул.

Окуу процессинде карта ар түрдүү билим берүүчү функцияларды аткарат:

1. Карта географияда көргөзмө куралдардын башкы каражаты болуп кызмат кылат. Андан дароо эле жер бетинин зор мейкиндиктерин жана бүтүндөй жер шаарын көрүүгө мүмкүнчүлүк болот.

2. Картанын башкы функциясы – жер бетине предметтерди жайгаштыруу жөнүндө маалыматты чагылдыруу.

Карта географияны окутууда өзгөчө маанилүү курал. Ошондуктан карта адамдардын жашоосунда зор мааниге ээ.

Карта шарттуу белгилердин тили менен анда сүрөттөлгөн предметтердин жайгашышын, алардын мүнөздөмөсүн жана абалынын өнүгүүсүн жана өзгөрүүсүн чагылдырат. Буга чейин колдонуу үчүн чыгарылган карталар башка тилде болгондуктан мектепте жана жогорку окуу жайларда колдонуу үчүн мамлекеттик тилдеги карталарды даярдоо мезгил талабы. Биз билген карталардагы географиялык аталыштардын, жазуулардын, шарттуу белгилердин баары орусча болгондуктан менин жетекчилигимин астында түзүлгөн төмөндөгү мамлекеттик тилдеги карталарды колдонууну сунуш кылабыз (3-4-сүрөт).

3-сүрөт. Кыргызстандын саясий картасы

Кыргызстандын саясий картасын облустарга, райондорго бөлүп жана дүйнөнүн саясий картасын толугу менен мамлекеттик тилге которуп түшүрдүк.

4-сүрөт. Дүйнөнүн саясий картасы

Көрсөтмө куралдар - таблицалар, плакаттар, сүрөттөр, табыгый объектилер. Алар көбүнчө кол менен жасалат жана окутуучунун тажрыйбасы окутуп изденүүсү аркылуу ишке ашырылат. Булар таркатылып берилүүчү материалдар болот, анын ичинде темага ылайыкташтырылган. Балдардын кызыгуусун арттыруу үчүн ар түрдүү түстөгү карточкалар жасалат. Мындан сырткары таблицалар, схемалар коллекциялар жана жаратылыш ресурстарынын макеттери, аудио видео-кинофильмдер, проектор, видео жазуулар жана слайддар ж.б. Ал эми техникалык каражаттар окуу программаларынын талабына ылайык деп берилип, программага ылайыкташтырылып, мамлекет тарабынан даярдалат.

Жыйынтыктап айтканда, жогоруда белгиленгендей көргөзмө куралдардын жардамында ар бир өтүлүүчү сабак «Мин уккандан бир көргөн артык» деген кыргыз элинин макалыны негизинде өтүлүүсү зарыл. Окуучу теориялык алган билимдерин макалада берилген сунуштардын негизинде окуу Кыргызстандын экономикалык жана социалдык география сабагында колдонуу менен балдардын эске тутуусуна, ой жүгүртүүсүнө жана өз алдынча көрсөтмө куралдар менен иштөөсүнө түрткү берүү менен өтүлүүчү теманын маңызын ачат деп белгилөөгө болот.

Адабияттар:

1. Максимов Н.А. 5-класста географияны окутуу. – Фрунзе: Мектеп, 1976. -55 б.
2. Баранской Н.Н. Методика преподавания экономической географии. –М., 1990. -220 б.

Рецензент: к.геог.н., доцент Шербоева З.Э.